

DİL TƏDRİSİNDƏ ƏVƏZLƏMƏ PEDAQOJİ MODELİNİN TƏTBİQİNİN NƏZƏRƏ ALINMASI TƏCRÜBƏSİNDƏN*

Könül Həsənova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

<https://ORCID.org/> / 0000-0001-8795-252X

hasanovakonul35@yandex.ru

Xülasə

Dil təlimində ali təhsil müəssisələrinin filoloji fakültələrinə pedaqoji əvəzləmə modelinin tətbiq edilməsi dərsin səmərəliliyini və keyfiyyətini yüksəltməyə xidmət göstərən əsas göstəricilərdən biridir. Ali məktəbdə dili tədris edən müəllim dərsin səmərəliliyini yüksəltmək üçün tələbələrin hər birinin ayrı-ayrılıqda fərdi və daxili imkanlarını diqqətlə nəzərə almalı, qüvvətli oxuyan tələbələrlə yanaşı, zəif oxuyan tələbələrin də marağını, diqqətini dərsin əsas ideyasına, mövzu mündəricəsinə tam aydınlığı ilə yönəltməlidir.

Pedaqoji əvəzləmə modeli tələbə ilə müəllim arasında əlaqənin düzgün təşkili tədrisdə təhsil, tərbiyə və öyrətmənin mühüm tələblərinin birbaşa yerinə yetirilməsi ilə bağlıdır. Müəllim Azərbaycan dilindən hər bir mövzunun tədris prosesində təlimin yüksək çətinlik səviyyəsində qurulmasına əsaslanır ki, bu da tələbələrin müstəqil axtarıcılığına, müqayisə və tutuşdurma aparmalarına, elmi faktların sistemləşdirilməsinə gətirib çıxarır.

Açar sözlər: dil tədrisi, əvəzləmə metodiki modeli, tərtib prinsipləri, əvəzləmənin digər modellərlə vəhdəti.

FROM THE EXPERIENCE OF CONSIDERING THE APPLICATION OF THE PEDAGOGICAL INTERCHANGE MODEL IN LANGUAGE TEACHING

Konul Hasanova

Azerbaijan State Pedagogical University

*Bu iş Azərbaycan Elm Fondunun maliyyə dəstəyi ilə yerinə yetirilmişdir – **Qrant № AEF – MCG -2022-1 (42)-12/12/5-M-12**

Abstract

Application of the pedagogical interchange model in language training in the philological faculties of higher educational institutions is one of the main indicators that serve to improve the efficiency and quality of the lesson. In order to increase the efficiency of the lesson, a teacher who teaches a language in higher school should carefully consider each student and his or her internal capabilities, and should draw the interest and attention of weak students to the main idea of the lesson and the content of the subject

Pedagogical interchange model is related to the building relations between teachers and students, as well as direct fulfillment of the important requirements of education, training and teaching. A teacher focuses on the teaching process of topics with a high level of difficulty on the Azerbaijani language, which leads to students' independent search, comparison and reconciliation and systematization of scientific facts.

Key words: language teaching, methodical model of interchange, composition principles, unity of interchange with other models.

ИЗ ОПЫТА РАССМОТРЕНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ МОДЕЛИ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЗАМЕНЫ В ОБУЧЕНИИ ЯЗЫКУ

Конуль Гасанова

Азербайджанский государственный педагогический университет

Резюме

Применение модели педагогической замены на филологических факультетах высших учебных заведений при языковой подготовке является одним из основных показателей, служащих повышению эффективности и качества урока. Чтобы повысить эффективность урока, преподаватель, преподающий язык в высшей школе, должен внимательно учитывать индивидуальные и внутренние возможности каждого из учащихся, направлять интерес и внимание слабых учащихся на основную идею урока и содержание предмета с полной ясностью.

Модель педагогической замены связана с непосредственным выполнением важных требований образования, обучения и преподавания в образовании. Преподаватель строит процесс преподавания каждого предмета на азербайджанском языке на высоком уровне сложности, что

приводит к самостоятельному поиску, сравнению и сопоставлению учащихся, систематизации научных фактов.

Ключевые слова: обучение языку, методическая модель замены, принципы составления, единство замены с другими моделями.

Giriş / Introduction

“Əvəzləmə” texnologiyasının tədrisə integrasiyası vasitəsilə tədrisin gedişinin dəyişilməsi modellərindən biri kimi təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə xidmət göstərir. Pedaqoji kadr hazırlığında Avropa təhsil sisteminin araşdırılması və beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan yeni məzmunlu təhsilin Azərbaycanda pedaqoji yönümlü universitet və kolleclərin pedaqoji fakültələrinə tətbiq edilən texnoloji tədris modeli olan “əvəzləmə” ana dili məşğələlərində tələbələrin şəxsiyyət kimi yetişməsinə güclü təsir göstərən tədris modelidir.

Dilin tədrisində əvəzləmə modeli.

Koqnitiv dilçiliyin tədrisi prosesində, adından da göründüyü kimi, “əvəzləmə” modeli dərslərlərin, tədris vasitələrinin, yazı ləvazimatları və texnoloji bilik verən vasitələrlə əvəz edilməsi deməkdir. *“Əvəzləmə mərhələsi ənənəvi tədris zamanı istifadə edilən hər hansı bir mənbənin və yaxud tapşırıqın texnologiyası vasitəsilə əvəzlənməsi yaxud yerinə yetirilməsi deməkdir. Məsələn, ənənəvi tədris zamanı tələbələr adətən dərslərlərdən, kağız və qələmdən istifadə edirlər. Biz texnologiya vasitəsilə dərslərləri onlayn kitablarla, kağız və qələmi yazmaq üçün istifadə olunan texnoloji vasitələrlə əvəz edə bilərik. Belə olduqda tələbələr onları daşımalı olurlar, lakin ehtiyac duyulanda kitablardan istənilən yerdə, öz yazılarında rahat şəkildə istifadə edirlər”* [Holky, 2013: 80]. Beləliklə, tələbə əvəzləmə mərhələsində sadə ənənəvi vasitəni texnologiya ilə əvəz edir [Qənbərova, 2021:48].

Əvəzləmə modelinin tətbiqi imkanları.

Aydın məsələdir ki, müəllim istər orta məktəblərdə, istərsə də ali təhsil müəssisələrində təlim işini elə təşkil etməlidir ki, şagirdlərin və tələbələrin hafizəsi, təfəkkürü, biliyi mənimsəmə qabiliyyətləri daha da inkişaf etsin. Bu məqsədlə də o, əvəzləmə priyomuna xüsusi əhəmiyyət verir. Çünki təcrübədə yəqin edilmişdir ki, əvəzləmə şagirdlərin və tələbələrin biliyini üzə çıxarmağa, bu bilik əsasında onlara yeni bilik aşılamağa geniş imkan verir. Ali təhsilin filoloji fakültələrinin birinci tədris ilində tam orta məktəbdən tələbələrin “söz” mövzusu haqqında müəyyən bilikləri olur və bu bilikləri koqnitiv istiqamətdə

genişləndirmək üçün onlara aşağıdakı suallarla müraciət edir: 1) Söz nədir? Sözün koqnitiv cəhətləri hansılardır? Sözün metaforikləşməsi necə baş verir? Söz necə idiomatikləşir? Hər hansı sözün paradiqmatik formaları, sinonimləri, omonimləri, antonimləri, çoxmənalılığı necədir? Bu sualları cavablandırmaq üçün müəllim tələbədən tələb edir ki, texnoloji vasitələrdən istifadə etməklə sualları cavablandırsınlar.

“Söz” bəhsi haqqında tələbələrin tam orta məktəbdə bilik bazaları yaxşı olduğuna görə bu barədə də geniş məlumat verib, sözün kökü, əsası, onlarda iştirak edən sözdüzəldici və sözdəyişdirici şəkilçilər haqqında ətraflı biliklər nümayiş etdirməyə asanlıqla bacarırlar, lakin koqnitiv terminin mənə və məzmununu aydınlaşdırıb, izah edə bilmirlər, belə olan halda müəllim onlardan texnoloji vasitələrdəki proqram və şəbəkələrdən istifadə etməklə, həmin terminin mənasını və onun bir elm kimi öyrəndiyi təhsil obyektinin önəmli cəhətlərini müstəqil şəkildə kompüter vasitəsi ilə tapmağı tapşırır. Tələbələr müəllimdən aldıkları informasiyalar əsasında koqnitiv dilçilik haqqında texnoloji vasitələrdə əks olunmuş məlumatları oxuyurlar, terminin mənasını dərk edirlər. Texnoloji vasitələrlə bir tərəfdən tələbələrin əldə etdikləri biliklər aşkar edilir, digər tərəfdən isə yeni biliyin verilməsi və koqnitoloji dilçilik elmi haqqında tələbələr tərəfindən mənimsənilmiş biliklər üçün şərait yaradılır.

Təlimin əvəzləmə modeli tələbələrin nitq inkişafına, lüğət ehtiyatlarının zənginləşməsinə, dəqiqləşməsinə, orfoqrafik, orfoepik, qrammatik, məntiqi normaların gözlənilməsinə, o cümlədən linqvokulturoloji təhlillərin səmərəli təşkilinə, rabitəli nitqin qurulma texnikasına güclü və müsbət təsir göstərən üsullarındandır. Müəllim texnoloji vasitələrdən istifadə üsulu ilə tələbələrin koqnitiv aspektdə öyrəndiklərinə, onların linqvokultural aləm haqqında təsəvvür və anlayışlarının dairəsinə, nəticə etibarilə dil universalilərinin, dünya dil xəritəsinin ən önəmli cəhətlərinə xüsusi fikir verməli, əks təqdirdə koqnitoloji aspektdə iş düzgün təşkil edilməsə, digər sahələr, o cümlədən koqnitologiyanın tədrisi üzrə metodiki işlər səmərəli nəticə verməz. Məsələn, dil universaliləri və bunların problematik məsələlərinə dair texnoloji onlayn şəbəkə və proqramlarda kifayət qədər məlumatlar toplanmışdır. Müəllim onlayn proqramlarda əksini tapmış universalilərin növləri və tipləri haqqında məlumatlara tələbələrin diqqətini yönəltməli və onları müəyyənləşdirməyi texnoloji vasitələrin köməyi sayəsində əldə etməyi tövsiyə etməlidir, özü də müəyyən şərh və izahlar vermək şərti ilə bunları izah etməlidir. Müəllim ilk olaraq, tədris prosesində dil universalisi nədir? – sualına aydınlıq gətirməli və göstərməlidir ki, dünya

dillərində fərdi cəhətlərlə bərabər bir sıra ümumi qanunlar, əlamətlər, ənənələr vardır ki, bunlara ya bütün dillərdə, ya da dillərin fonunda təsadüf olunur. Belə ümumi qanunauyğunluqlar dilçilik elmində dil universalisi adlanır [Qurbanov, 2004:305]. Nümunə üçün universalıq mövqeyindən iki dil hadisəsinə diqqət yetirək: Məlumdur ki, Azərbaycan və ingilis dillərində nitq hissələri əsas və köməkçi nitq hissələri olmaqla iki yerə ayrılır və ayrılmanın bu şəkildə kateqoriyalaşması nəinki hər iki dil üçün, əksər dünya dilləri üçün universalidir. Belə ki, Azərbaycan və ingilis dillərində əsas nitq hissələri 1) isim-the noun; 2) sifət-the adjective; 3) say-the numeral; 4) əvəzlilik-the pronoun; 5) feil-the verb; 6) zərf-the adverb daxildir. Azərbaycan dilində xüsusi nitq hissələri kimi qruplaşdırılan modal sözlər, nidalar, vokativlər ingilis dilində də vardır. Köməkçi nitq hissələri ədatlar (the partice), bağlayıcı (the conjunction) köməkçi nitq hissələri də hər iki dildə mövcud olmaqla universalıq yaradır, lakin onların qrammatik formaları müxtəlifdir [Zeynalov, 2019:182]. Əsas nitq hissələrinin həm leksik, həm qrammatik mənalılarının da ümumiliyi universaliliyi şərtləndirir.

İntonasiya amili.

İntonasiya amili dünya dil modeli üçün universalilər yaradan faktordur, yəni bütün dünya dillərində intonasiyadan istifadə olunur. İntonasiyanın elmi-nəzəri əsasları barədə kompüter şəbəkələrində zəngin məlumatlar yerləşdirilmişdir. Emosiya yaradan intonasiya ümumbəşəri dillərə xas olan ən mühüm xüsusiyyətlərdən və keyfiyyətlərdən biridir. İstər qohum dillərdə, istərsə də müxtəlif sistemli dillərdə intonasiya eyni emosional keyfiyyətin yaranmasına xidmət göstərir. Məsələn: 1) Azərbaycan dilində - Yaşasın azadlıq; 2) İngilis dilində - Long life freedom; 3) fransız dilində - Vive la paix; 4) Alman dilində - Eslebedie Freihlit [Zeynalov, 2019:103]. Müəllim Azərbaycan dilinin təlimi prosesində tələbəyə izahat verməlidir ki, bu cümlə - “Yaşasın azadlıq!” cümləsi bütün dillərdə eyni intonasiya ilə deyilərək, eyni məqsədə xidmət göstərməklə bərabər, eyni mənanı da ifadə edir. Göstərilən nümunə dilçilikdə ən ümumi universalisi hesab olunur.

Universalisi səslili dilin həm formasında, həm də semantik quruluşunda mövcud ola bilər. Aydın məsələdir ki, dünyada elə bir dil tapılmaz ki, orada şəxsləri bildirmək və onları bir-birindən fərqləndirmək üçün ad-antropnim sistemi olmasın. Bu xüsusi adlar qohum dillərdə eyni fonetik tərkibdə səslənib, eyni məna ifadə edərək qanunauyğun hal kimi universalilik yaradır. Məsələn, türk dillərində: Toğrul (Azərbaycan); Tuğrul (türk); Tokrol (qazax); Tukrul (başqırd); Tokru (uyğur) və s. Yılmaz Aydil, Nuran, Nurnan, Elgin, Erol, Ayhan,

Aygen, Ayqon və s. şəxs adları da bu qəbildəndir. Bu adların müxtəlif sistemli dillərdə də məqsədi eynidir, yəni adlandırmadır. İngilis dilində: Çarli, Con, Çeriz, Ceyn, Vilyan, Tomas; Alman dilində: Fridrix, Hens, Avqust, Hote, Vilhelm, Bertold, Yakob, Kerb; Fransız dilində: Emi, Artur, Fransua, Jozef, Pyer, Mizel, Yun, Kloud, Artin; Yunan dilində: Apollon, Arximed, Platon, Odisey, heraklit, Sokrat, Esxil; Gürcü dilində: Soliki, Solva, Soto, Eteri, Çivi, İrakli; Çin dilində: Di, Li, Van, Çan və s.

Nəticə / Conclusion

Ali məktəblərin filoloji fakültələrində, eyni zamanda kolleclərində təlim prosesinin istənilən mərhələsində kitab, yazı, dərslik ləvazimatlarını texnoloji vasitələrlə, yəni internet şəbəkə və proqramları ilə əvəz etmək olur və mühüm proqram tələblərinə müvafiq tərzdə öyrədəcəyi mövzuları koqnitoloji dilçiliyə aid aparacağı işin məzmunu, həcmi, formasını, yerini və yollarını dəqiq bilməli, zəngin bilik təcrübəsinə əsaslanmaqla texnoloji bilik və bacarıqlarını da tələbələrə aşılmalıdır. Təlim metodlarının bir ünsürü kimi əvəzləmə modeli müasir didaktik tələblərə cavab verəcək səviyyədə qurulmaqla müəllimin öz peşəsinə münasibətindən, dərslə mütəşəkkil hazırlanmasından, təlimin texniki vasitələrindən bacardığıca istifadə etməsindən, nəhayət cəmiyyət qarşısında öz məsuliyyətini hiss etməkdən çox asılıdır.

Ədəbiyyat / References

1. Nicky, Holkly (2013). Mobile learning. – ENT journal, p.80-84.
2. Qənbərova, F.A. (2021). Xarici dilin tədrisində informasiya-kommunikasiya texnologiyaları və internetdən səmərəli istifadə yolları. //“Filologiya məsələləri” jurnalı. – Bakı, №12. – s.45-49.
3. Qurbanov, A. (2004). Ümumi dilçilik II cild. – Bakı: Nurlan. – 532 s.
4. Zeynalov, B.M. (2019). İngilis dili (praktik qrammatika). – Bakı: Elm və təhsil. – 192 s.

Məqalə tarixçəsi

<i>Daxil olub</i>	09.02.2024
<i>Qəbul edilib</i>	22.02.2024
<i>Nəşrə tövsiyə edib</i>	Nazilə Abdullazadə
	<i>pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent</i>